

Kassabok över ett studenthushåll i Uppsala år 1672

Med inledning och kommentar utgiven av

ÅKE DINTLER och OLOPH ODENIUS

Bland de studenter, som våren 1669 inskrevos vid Uppsala universitet, finner man i universitetsmatrikeln tre ynglingar med namnet Uttermarck, Carl, Bengt och Daniel. I Värmlands nations kassabok¹ för samma tid finns en anteckning om att deras informator, Tingwall, »gifvet för sine her Uttermarck» 6 daler till nationen. I nationsmatrikeln återfinnas de däremot icke, de voro adliga studenter och som sådana för höga att ingå i någon nation; de 6 dalerna utgjorde icke den avgift, som en nyinskriven student hade att betala till nationskassan, utan ett frivilligt bidrag. Karakteristiskt för den tidens universitetsförhållanden var den privilegierade ställning som den adlige studenten intog. I akademiska processioner gick han t. ex. i vissa fall omedelbart efter rektor och före professorerna. Till universitetet åtföljdes han vanligen av en informator, som hade till uppgift att under någon professors enskilda uppsikt övervaka både studierna och hushållet, en nödvändig övervakning eftersom adliga barn ofta inskrevos i universitetet som minderåriga. Bengt Uttermarck var endast 9 år, då han blev student i Uppsala. Olof Rudbeck klagar 1670² att »en oändelig hop småbarn droge till academien». I konsistoriets protokoll 12/3 1677 uttalas, att universitetet »blifver liksom en barnaskola».

De tre studenterna Uttermarck voro söner till ståthållaren på Gripsholm, Daniel Bengtsson Utter (1617–1683), adlad 1635 under namnet Uttermarck. Han blev fältbokhållare 1648 under tyska kriget, ett år senare kamrerare hos dåvarande pfalzgreven Carl Gustaf³ och

1655 slottshauptman på Gripsholm samt slutligen ståthållare i änkedrottning Hedvig Eleonoras livgeding. Drottningen hade år 1651 fått Gripsholm som morgongåva och änkesäte av gemålen Carl Gustaf och innehade slottet åren 1654–1715. Daniel Uttermarck förefaller ha varit en god hushållare, som samlat en efter tidens mått betydande förmögenhet; den bevarade bouppteckningen efter honom⁴ ger också bilden av en ekonomiskt driftig man. Utöver arrendet av Gripsholms slottsladugård, vartill även hörde Lindön i Jäders socken, hade Vilsta säteri i Klosters socken upplåtits till honom på livstid, en förläning, som sedermera utsträcktes jämväl till hans barn; de innehade egendomen till 19 sept. 1705, då det sista barnet, ogifta Greta Uttermarck, gick ur tiden. Vilsta synes ha varit ståthållarens huvudbesittning, där han åtminstone tidtals vistades.⁵ Ståthållarens fader hade 1624 fått änkedrottning Christinas fullmakt att förestå gästgiveriet och färjan vid Kvarsebo i Östergötland; sonen erhöll 1680 stadfästelse på samma rörelse. Sedermera förpaktade änkedrottning Hedvig Eleonora också Räfsnäs gård i Toresunds socken till ståthållaren, och i ett kungligt brev, undertecknat av henne och daterat 10 mars 1680⁶, omtalas, att Daniel Uttermarck åt drottningen »på Wår anmodan och begäran vpnegotierat en post penningar aff aderton tusende dal^r kopparmynt». I gengäld erhöll han till »ett säkert hypotek och underpant» Räfsnäs gård och ladugård med mjölkvarn och humlegård, varjämte han »eller des Arfwingar» ägde att av arrendet innehålla »intresserne för ovanbemälte Capita, neml. 8 pro Centum».

Därjämte efterlämnade ståthållaren vid sin död betydande jordinnehav i Uppland; jordeböcker för 1687 och 1692/93⁷ nämna hans arvingar som ägare till en stor gård i Håsta by i Gottröra, likaså innehade arvingarna Lövhamra i Skepptuna, till vilket ståthållaren lagt det närbelägna Lövsta säteri i Frösunda socken, som han innehaft som förläning från 1659 till 1682, då det reducerades som f. d. militiehemman. Samma år fick Uttermarck dock tillbyta sig säteriet mot Lilla Gottröra och Nässja frälsehemman i Gottröra socken, egendomar som av kronan blevo antagna till boställen för »officerare af Infanteriet».

Stora delar av förmögenheten gingo emellertid förlorade kort efter

ståthållarens död. Denne hade 1662 inträtt som intressent i det kompani, som då bildades och som för en tid av tio år fick monopol på tobakshandeln. Företaget gick omkull på 1680-talet, och intressenterna eller deras efterlevande måste betala dryga belopp till staten för kontraktsbrott. Det uttermarckska dödsboet ställdes under exekution, och därmed övergick även en omfattande samling av ståthållarens enskilda papper i statens ägo.⁸

Beställningen som ståthållare i änkedrottningens livgeding gjorde, att Uttermarck måste sköta sina uppländska egendomar med hjälp av befallningsmän; på Lövestaholm eller Lövesta, som att döma av den omfattande korrespondensen möjligen hölls som den främsta av dem, satt fogden Staffan Andersson och på Lövhämra Nils Hansson Esping.⁹ Förutom dessa egendomar kunde han, framgår det av handlingar i Svea hovrätt¹⁰, rikta vissa anspråk även på hemman i Kolbäcks socken i Västmanland.

År 1650 gifte sig Daniel Uttermarck med drottning Christinas kammarjungfru, Catharina Eriksdotter (1623–1673), dotter till kyrkoherden i Tåby Ericus Nicolai och hans hustru Christina Michaelsdotter. I äktenskapet föddes nio barn, fyra söner och fem döttrar. Uppgifter om barnen äro sparsamma, men ingen av sönerna synes ha uppnått hög ålder. En son Carl föddes 1653 och dog två år senare. Sonen Daniel dog ogift 1681 som ryttmästare; Bengt, som föddes 1660, dog vid 19 års ålder samma år han blivit fänrik vid Södermanlands regemente. Den fjärde sonen, som fick samma namn som sin äldre bror Carl, dog 1693 som hovjunkare hos Hedvig Eleonora; han var gift med Anna Maria, dotter till Hedvig Eleonoras hovkammerare Anders Gudmundsson (1625–1683) — adlad 1673 under namnet Cantenstierna — och hans hustru Catharina Maria.

I övrigt saknas detaljerade biografiska data om sönerna. I vol. N I 1690–1732 i Skepptuna kyrkoarkiv (Uppsala Landsarkiv) återfinns dock följande anteckning av pastor: »Anno 1702 Edle och wälborne Jungfrurs, Jungf. Listen och Jungf. Grethe Canterstiernas begiäran iginnot Studenten Petrum Fernaeum emot Löfften om en anständig wedergjälning til kyrkian lades uti gl. Kyrkioherdens Mag. Andreas Åmans Graf, då jag och fick tillfälle wid Grafwens öpning at jordfästa gl. Cammar Junkaren Edle och wälborne [Carl] Utter-

marckz lik, som då många år stått obegravwet, men aldrig fick Kyrkian någon penning sedan, hwarken för herren ell^r Frün, ty sannes: Loben ist gut, aber halten ist besser.» Det förtjänar dock framhållas, att medlemmar av uttermarckska släkten vid flera tillfällen gjort sig förtjänta av kyrkans tacksamhet. Ståthållare Uttermarck skänkte 1683 en stor ljuskrona¹¹, och år 1735, då tre nya fönster togos upp på kyrkans södra sida, bekostades företaget delvis av kammarjunkarens svärson. Året därpå skänkte han en summa penningar till socknens fattigkassa.¹²

Dödligheten, särskilt hos barn och unga, var på den tiden mycket stor; av ståthållare Uttermarcks nio barn dogo ej mindre än fyra före honom. I en begravningsvers vid sonen Daniels jordfästning i Fors' kyrka i Eskilstuna 26 juni 1681 heter det:

Dock är dhett alt förnog (som iagh Ehr hörer klagat)
Hwart åhr bårtmista een, och bort till Grafwen draga
Tree syskon på tre åhr: men skeer dock oss til ro.

De tre syskonen äro uppenbarligen sönerna Bengt och Daniel samt en dotter.

Bengt avled 13 nov. 1679 och Daniel 13 febr. 1681. De fingo sina gravplatser i Fors' kyrka, sedan de enligt tidens sed bland ståndspersoner stått lik rätt länge. Bengt jordfästes först 22 febr. 1680 och Daniel 26 juni 1681.¹³ Deras huvudbanér finnas uppsatta i Fors' kyrka; i koret ligger en gravsten över deras föräldrar.¹⁴ I tornets bottenvåning förvaras ett antal likkistplåtar, bl. a. över ståthållaren och hans hustru. Daniel Bengtsson Uttermarck fick visserligen sin grav i kyrkan, men stoftet flyttades 8 nov. 1685 över till hustruns grav i Riddarholmskyrkan i Stockholm.¹⁵

Informatorn Petrus Tingwall, som följde de tre sönerna Carl, Daniel och Bengt Uttermarck till Uppsala, tillhörde en känd värmländsk släkt. Fadern, Lars Ingemansson, blev 1639 borgmästare i Karlstad — sonens namn återgår på stadens äldre benämning Tingwalla —, modern var Sara Cameen av den kända präst- och ämbetsmannasläkten Cameen. Universitetsmatrikeln uppger att »Petrus Laurentij Tingewahl Carlstadiensis» inskrevs vid Uppsala universitet 1661 och den ovan nämnda kassaboken för Värmlands nation

Bild 1. Ståthållaren DANIEL UTTERMARCKS (1617–1683) epitafium i Fors kyrka, Eskilstuna.

omtalar, att han till nationen erlade 8 daler och 4 öre. År 1669 blev han kurator i sin nation, och samma år började han sin kondition hos ståthållare Uttermarck. Som informator hade han till uppgift både att leda och övervaka bröderna Uttermarcks studier i Uppsala och att förestå deras hushåll allt under överinseende av den berömde professorn i medicin Petrus Hoffvenius. Professorernas inkomster voro vid denna tid icke alltför stora, och lönerna utbetalades understundom oregelbundet, varför det för många var nödvändigt att söka dryga ut den relativt magra inkomsten. Det skedde bl. a. genom att de mottogo förmögna adliga eller andra rika familjers barn som inackorderingar i sina hem eller åtog sig att på andra sätt övervaka deras studier.

Tingwalls kondition hos Uttermarck räckte fram till åtminstone hösten 1673. Samma år tog han på nationen upp ett lån på 25 daler,

Bild 2. Ryttmästaren DANIEL UTTERMARCKS (död 1681) epitafium i Fors kyrka, Eskilstuna.

möjligen mot pant i böcker, en vanlig pantförskrivning på den tiden då böcker voro dyra och svåröverkomliga. Nationskassorna fingo sina inkomster huvudsakligen genom de avgifter, som nyinskrivna studenter hade att erlägga, men också genom frivilliga gåvor. De användes mest för nationsfesterna, även i någon mån till understöd och lån åt behövande landsmän. Tingwalls uppsalatid slutade 1686, då han 18 mars med matematikprofessorn Magnus Celsius som præsides disputerade på avhandlingen »Ad verba Tullii libro 2 . . .»; 10 juni samma år disputerade han för magistergraden under præsidium av grekprofessorn Petrus Aurivillius på ett arbete betitlat »Dissertatio Philosophica exhibens Scalas virtutum moralium tres». Senare samma år tillträdde han ett lektorat i sin hemstad, först som matheos lector, 1678 som eloquentiae, två år senare som linguarum lector och tillika konrektor samt 1689, slutligen, som logices lector och

3 — 578510 *Uppland* 1957

rector gymnasii et scholae. 1693 bytte han ut rektoratet mot befattningen som kyrkoherde i Filipstad, där han var verksam till sin död 1695.

Om Tingwalls släktförhållanden kan nämnas, att en broder till honom, Ingemar Tingwall, dog 1692 som borgmästare i Filipstad. Ingemars son Johannes, inskriven i Värmlands nation i Uppsala 1686, avled som utnämnd biskop i Göteborg 1702; dennes sonson överste Johan Tingwall (död 1807) adlades 1802 under namnet Anckarsparre. Ur släkten Tingwall-Cameen har dessutom utgått eller är närmare befryndade ett antal adliga släkter: Caméen, von Caméen, Caménsköld, Caménhjelm, Löwenhielm, af Faxell och Nordenfalk.

Med informatorn Petrus Tingwall som ledare startade nu de tre bröderna Uttermarck färden till Uppsala från Gripsholm. De reste 29 jan. 1672; vägen gick över Mälarens is, som var åtskilligt bekvämare att färdas på än de dåliga landsvägarna och dessutom kortare. På kvällen tog man in i Krägga i Övergrans socken, där man åt kvällsvard och sov över natten. Följande dag gick färden vidare över Ekoln till Flottsund »i eet Skarpt wäder». Här rastade de och erlade vid tullplatsen sedvanlig avgift för allt de förde med sig till Uppsala.

En av de första utgiftsposterna i kassaboken — för den 31 jan. 1672 — gäller inköp av bläck, och samma dag skriver Tingwall ett brev till fru Uttermarck och omtalar några episoder från resan.¹⁶ Resan skedde i släde, skriver han, och tydligen stod den färdigpackad redan på kvällen 28 jan., ty Tingwall berättar att en hare, som utgjort en del av provianten i släden, »är visserligen aff Stöfwarna i Gripsholm om Natten uthur Släden tagen och vpätin effter han saknas och mycket hår synes wid släden om morgonen».

Efter ankomsten till Uppsala fingo bröderna Uttermarck besök av övervakaren professor Hoffvenius. »Straxt wid vår Ankomst, då och våre saker böcker och pagagie war alt i Ordningh Componerat och stälte» inledde Hoffvenius det sedvanliga förhöret med bröderna före inskrivningen hos rektor, vilket resulterade i att »herr Doctoren Judicerade them Capable till att här effter höra publike lectioner på Academien», berättar Tingwall i ett brev. Omedelbart efter

distingen, då den akademiska undervisningen återupptogs, skulle de börja härmed, och det ansågs lämpligt att de först skulle åhöra »professorem poëseos». Poëseos professor var då Lars Fornelius. Enligt prælections katalogen föreläste Fornelius vårterminen 1672 över Ovidii Metamorfoser; föreläsningarna, som började kl. 1 på middagen, ägde rum i Collegium Gustavianum. Det blev bestämt att Daniel skulle lära sig fäkta för fäktmästaren, som då var Johan Grubb (död 1686). Önskemål uttalades vidare om att bröderna borde lära sig hantera en del musikinstrument såsom luta, klaver och fiol. I varje fall lärde de sig spela fiol, ty i kassaboken för 26 mars 1672 redovisar Tingwall inköp av »Stränger till Herrarnes fioler». Tyvärr lämnar varken Hoffvenius eller Tingwalls korrespondens med ståthållare Uttermarck några närmare uppgifter om vad bröderna studerade åren 1670–72. I ett tidigare brev från Hoffvenius, daterat 7 dec. 1669, berättas dock utförligt om deras studier. Huvudparten av deras tid förefaller ha ägnats åt kristendomsundervisning, där de bl. a. fått stifta grundlig bekantskap med både Luthers stora och lilla katekes. Därjämte ha de fått en yttligare kunskap om några klassiska latinska auktorer.¹⁷

Hoffvenius handledde brödernas studier åtminstone fram till sommaren 1675 att döma av de brev han sände ståthållaren. Vid sitt första besök hos bröderna Uttermarck fick Hoffvenius en hedersgåva, som han i mycket varma ordalag tackar för i ett brev 31 jan. 1672.

Av de tingwallska breven och kassaboken framgår, att ståthållare Uttermarck utövade en noggrann kontroll av studenthushållets utgifter. Något slöseri tolererades synbarligen icke. Om hans inställning i sådana frågor vittnar också ett brevkoncept, daterat 31 jan. 1663, till den lärde och vittre greven Erik Lindenschöld (före adlandet Lindemann), som var informator för Carl X Gustafs naturlige son, greve Gustaf Carlsson. I konceptet uttrycker Uttermarck vissa farhågor över att Lindenschöld slösade bort väl mycket penningar på onyttiga saker.¹⁸

Skulle man enbart hålla sig till den tingwallska kassaboken över uppsalahushållets utgifter, kunde man frestas tro, att informatorn och de tre studenterna nödgades föra ett tämligen påvert liv, men i

Riksarkivet bevarade handlingar visa¹⁹, att ett betydande tillskott matvaror sändes från familjens gårdar till Uppsala. Till största delen synas matleveranserna ha kommit från Lövestaholm (Lövesta), som då var i ståthållare Uttermarcks ägo. En ungefärlig bild av gårdens storlek ger ett inventarium över dess kreatursbesättning av 2 aug. 1670.²⁰ Förutom ett icke föraktligt bestånd av svin omtalas 2 par dragoxar, 13 mjölkkor, 1 gallko, 7 små och stora stutar, 14 kvigor, 5 kalvar samt 77 får. Kassaboken upptar i ett flertal fall utgifter för mjölk; en förklaring härtill skymtar fram i ett brev från Tingwall till ståthållaren (9 febr. 1672). Tydligt hade meningen från början varit, att hushållet skulle ha fått också mjölk från Lövestaholm, men Tingwall berättar, att man 6 febr. haft besök av fogden på gården, Staffan Andersson, som f. ö. undertecknat den ovan omtalade inventariehandlingen över kreatursbesättningen på Lövestaholm. Andersson medförde, berättar Tingwall, mjöl, malt, gryn, ärtor och ägg för hushållets räkning men beklagade sig över att han icke hade någon ko »som något väl mjölkar». Hushållet har sålunda varit hänvisat att sörja för sina mjölkleveranser på annat håll.

Tyvärr finnas icke fullständiga uppgifter bevarade om leveranserna från Lövestaholm; från vårterminen 1672 föreligga endast enstaka. Tingwall utfärdade vid varje särskilt tillfälle ett kvitto med uppgift om dels leveransens omfattning, dels den tullavgift leverantören erlagt, allt för att Staffan Andersson skulle kunna införa uppgifterna i sina räkenskaper för Lövestaholm. Det tidigaste kvittot är daterat 6 febr. 1672, — om besöket har Tingwall såsom nämnts redogjort för i ett brev till ståthållaren —, och omtalar, att fogden Andersson till »H^r Uttermarckers kök» i Uppsala infört »effterföljande pertzeler»: 2 tunnor malet malt, 2½ tunna siktat mjöl, 1 fjärding ärtor, 1 $\mathfrak{U}$ och 14 $\mathfrak{H}$ vetemjöl, 1 $\mathfrak{U}$ korngryn, 2 $\mathfrak{U}$ och 5 $\mathfrak{H}$ smör samt 20 st. ägg. För detta hade han erlagt 3 daler och 9 öre kopparmynt i tull. Den 4 april mottog hushållet dubbla matleveranser, dels från Lövestaholm, dels från en viss »hindrich i håsta», troligen Håsta i Gottröra socken. Den förra sändningen omfattade 2 st. lamm, 20 st. ägg och 3 $\mathfrak{H}$ smör. Tingwalls kvittens för den andra leveransen omtalar, att Henrik i Håsta »till de Vnga Wällb. H. Uttermarckers behoff i Ubsala» infört 2 höns och 20 st. ägg. Tullavgift nämnes ej.

Den sista av de bevarade verifikationerna för våren 1672, dagtecknad 7 maj, omtalar, att Staffan Andersson vid Lövstaholm »låt it införa till dee Vnge Her Vttermarks kök och behoff i Ubsala desse efterföljande Pertzeler», för vilka tullavgiften belöpte sig till 1 daler och 12 öre kopparmynt: $\frac{1}{2}$ tunna dricka, $\frac{1}{2}$ tunna malt, 1 fl och 8 mj smör, »noch 2 mj färskt Dito», 1 höna, 60 ägg, 3 mj humble samt 1 fl vetemjöl. Det dricka, som användes i hushållet, tillredde man till största delen själv i Uppsala med hjälp av de ingredienser, som kommo från Lövstaholm; därom vittna också de uppgifter om anskaffning och lagning av trækärl och tunnband, som omtalas i ett antal poster i kassaboken, liksom tillverkning av lock till ett krus. Att det var förordat med vissa svårigheter att tillreda ett gott dricka framgår av ett postscriptum i ett brev från Tingwall till fru Uttermarck (31 jan. 1672); han klagar där över drickat men omtalar, att »vår husmoder» utlovat »assistance», varför det är att förmoda, att ölet framgent blev bättre. Även om ståthållare Uttermarck var en stor hushållare, ville han naturligtvis icke inskränka på den ståndsmässiga levnadsstandard, som var utmärkande för de adliga studenterna. Inköp av färsk fisk omtalas vid flera tillfällen liksom uppgifter om inköp av kött; härmed torde också ha avsetts färskvaror, som vid denna tid voro jämförelsevis dyra.

Bilden av matleveransernas omfattning kan delvis kompletteras av liknande kvittenser av Tingwalls hand, även om de avse andra år. I samtliga fall är det Staffan Andersson på Lövstaholm eller hans ombud som svarat för leveranserna och erlagt tullaccisen. Den 6 april 1669 avsändes 2 små lamm, 40 st. ägg, 4 fl bröd och något vetemjöl, 10 maj 1670 2 tunnor malet malt och 17 sept. samma år 2 tunnor malet malt, $2\frac{1}{2}$ fl smör samt $\frac{1}{2}$ fl gryn. Den 27 mars 1671 kvitterar Tingwall 2 tunnor malet malt, $1\frac{1}{2}$ fl och 2 mj smör, 2 grisar och 40 st. ägg och den 27 maj samma år 1 lamm, 3 mj smör samt 20 st. ägg. Från början av år 1673 finnas två kvitton i behåll. Den 13 jan. införde Andersson 3 tunnor dricka »effter 1 tunna malt», 1 tunna vetemjöl, $1\frac{1}{2}$ fl korngryn och 1 &: ärter och 9 april ytterligare 1 tunna malt.

Kassaböcker av den typ, som Tingwalls räkenskapshandling representerar, äro jämförelsevis sällsynta. En liknande, ehuru ännu ti-

digare kassabok kan omnämnas. Det är en räkenskapshandling, som 1657 fördes över några studenter Falkenbergs hushåll i Uppsala, ingående i en »Capital eller Hufvudbook och special Räkningar för år 1657», numera i Nordiska museets ägo.²¹ Den uppvisar betydande likheter med den tingwallska kassaboken. Denna förvaras i Kungl. Biblioteket och tillhör där den numera till största delen upplösta samlingen »Svenska Kulturbilder», vars huvudsakliga kärna utgjordes av handlingar utgallrade ur Svea hovrätts arkiv i Riksarkivet.²² Tingwalls kassabok ingår i ett konvolut med biographica-handlingar rörande släkten Uttermarck. Manuskriptet består av tre enkla pappersblad i folioformat, som vikts så, att man fått ett litet häfte om 12 sidor, varav den första utgör titelblad. För den egentliga kassaboken ha sidorna 2–10 tagits i anspråk; sidan 11 är blank och den tolfte bär blott notisen: A:º 1673 d. 17 Octobr Tingewal dhenne reckning, skickat ifrån Ubsala. På två av foliobladen (dvs. på åtta handskriftssidor) förekommer ett vattenmärke visande ett narrhuvud, som sticker upp ur en sjuuddig krage; även om divergenser låta sig iakttagas, syns vattenmärket närmast vara besläktat med två märken (Foolscap), nr 358 och 361, i W. A. Churchills bekanta arbete²³, båda av honom hämtade från papper daterat 1673.

Tingwall använder i kassaboken ett antal förkortningar, som på få undantag när ha fått kvarstå oupplösta. På sidorna 2–3 förekommer ett slags löpande kolumnrubrik: Capital Inkompst pro Anno 1672, Vtgiffit Ifrån d: 29 Januarij Jn till d: 16 Majj i Upsala. Denna har här uteslutits ur texten, likaså den »Transport», som förekommer överst på varje sida alltifrån den fjärde, då denna ju alltid överensstämmer med sammanräkningen längst ned på föregående sida, »Summa lateris». I några enstaka detaljer har det utöver vad som anförts i inledningen ansetts lämpligt att i särskild not meddela realupplysningar. Rörande den av Tingwall använda myntbeteckningen må slutligen nämnas, att priserna lämnas i daler och öre kopparmynt och att 1 daler motsvaras av 32 öre.

Cassa Recknings Vppå dagelig Vtgiffit i Ubsala för dee vnge Herrerne Wälborne H: Vttermarkerna.

Pro Anno 1672 Ifrån d: 29 Jan. in till d: 16 Majj Ejusdem Annj. P. Thingwall mp.

	Koppmt Dr	ö ^r
Anno 1672 d: 24 Januarij ähr leffwererat aff Mons: ^r Petter Bergh ²⁴ till Cassans Vnderhåld i Ubsala vppå Wålborne Her Stådthållarens wägnar i Gripzholm	100	
D: 16 Martij bekommit af Wällborne Herren till Cassans förbättring i Löfstaholm	98	16
Summa	198	16

Januarius

d: 29 Reste wij Jfrån Gripzholm och logerade med dee vnge Herrerna folket, hästar och pagagie vthi Greggia Och för Quarteret öfwer Natten, sampt Dricka, Stallrum, weed och värma	2	16
30 Kommo wij öfwer Siön till Flötesund i ett Skarpt wäder och ther för värma och dricka förtärde wij Samptl.		11
Förtullade dee saker och Maat pertzeler wij hade med oss för	3	
31 bleck		6

Februarius

1 Räckesnöre till pijgan		3
2 Pungpenningar ²⁵		2
4 Pungpenningar Miölk		3 12
5 Een grooff kamb dito Een gran Elphenbeens	1	28
6 betalt Tunnebinnaren för dätt han bannade å nyo 2 t: ^r af 20 st. band å: 2 ör st	1	8
8 betalt för huushållit dricka till thes wij bekommo Malt ifrån Löfstaholm	5	4
	14	29
9 Postpenningar till Gripzholm		6
10 Lukeband ²⁶		9
11 pungpenningar köpt Elementa Rhet. Vossij ²⁷ 2 Exemplar å 24 ör åth H ^r Daniel och H ^r Carl Miölk för heele weckan	1	16 16

		Koppmt	
		Dr	ör
12	Een träskoopa		3
	1 Sanlass		8
13	för 2 st. inbundne Skrijfböcker i pergament à 3 D. st.	6	
	Noch för een perma till H. Carlz book		8
14	till Cusoros ²⁸ $\frac{1}{2}$ RixD. i Carol.	2	12
	Åth pigan till eet Steenfaat och Leerpotta		5
	1 paar Fechteskoor för H ^r Daniel	4	24
18	betalt Miölk för heele weckan		20
	Kåhl		4
19	Een kamb	1	
20	Låtit Skära och klippa dee vnge Herrernes alla 3 håår Och		
	therföre gifwet bardberaren 2 Carol.	3	4
	1 steenskåhl		4
23	Påstpenningar till Gripzholm à 3 lod		18
24	Fisk		8
Summa lat:		37	25
25	Senap		1
	Miölk		20
	Qwaster		2
29	1 ø Strömmingh	5	
	åth Tunnebinnaren för 1 band 2 ör		2
Martius			
1	Postpenningar till Gripzholm		6
3	Miölk		22
5	Kåhl		4
	Peppar och Palsternackerötter		10
NB	Jn Feb. Wållborne Herrens Ryttare ²⁹ bekommit till vnder-		
	håld i Sin nöd på Generalz Munstrig med H. Danielz inter-		
	kession	3	16
8	Postbreff till Stockholm		3
9	Leffwereret till H. Daniel 1 Ducat att gifwa till Fächtemäs-		
	taren	10	16
	Åth poiken att flicka sijna Skoor	1	
10	Pungpenningar		3
	Kåhl		3

		Koppmt	
		Dr	ör
12	Låtit flicka H. Danielz Skoor	1	
	Noch H. Carlz och H. Bengtz dito à 28 ör	1	24
	Färsk fisk		26
	Dricka		15
Summa lat:		64	6
19	bleck		4
	Postpenningar till Stockholm		3
	Dee vnge Herrarna gifwit till een kläcka	5	8
22	Kåhl		3
	Fisk	1	4
	Påskapenningar ³⁰ till Kyrkioheerden i Upsala	10	16
	till Kläckaren dito 1 Carolin	1	18
	Gifwet till pigans Ståneräckz förfärdigande		12
23	Låtit flicka H. Bengts Skoor		28
	betalt Miölk för 2 veckor	1	8
25	Pungpenningar		3
26	Kåhl		3
	Låtit flicka H. Carlz Skoor	1	
	Låtit förfärdiga Kruusslåket		8
	Kiöpt Stränger till Herrernas fioler		24
28	Färsk kiöt $\frac{1}{2}$ Ɔ à $5\frac{1}{2}$ ör 17	1	23
29	Färske krabbor		20
	till Glassmästaren för 9 st. ruuter		27
	till Poiken 1 paar Nya Skoor	4	16
	Postpenningar till Stockholm		3
30	Kåhl		3
Aprilis			
1	Pungpenningar		3
	Färsk fisk	1	3
	pepparrot		12
3	Paar Nya Skoor med träklacker för dee vnge Herrenne		
	det ena à 3 Carol. dee andra à $4\frac{1}{2}$ D. 16 ör till drickespen-		
	ningar åth gesellerne	14	8
Summa		111	10

		Koppmt	
		Dr	ö ^r
	Miölk för heele weckan		24
	badstuga bestält för herrarne	2	
	Nårs		8
5	Påstpenningar till Gripzholm		6
6	Glaas flaska		10
	Medicijn för H. Carl Vttermark på Apotheke	3	16
7	Kåhl		3
	Seenap		1
	pungpenningar		2
8	Miölk för denne weckan		28
	Pungpenningar		3
9	dito		3
11	färsk fisk		30
12	Postpenningar till Gripzholm 3 lod à 6 ör		18
	Een Asp à $\frac{1}{2}$ R	1	12
	2 dusin knappar à 14 ör		28
	1 docka Silke		8
13	Låtit flicka H ^r Danielz Skoor	1	
	Gres		8
14	Miölk för denne weckan		20
Summa lat:		125	18
15	Een Dubskoo försilfret på H. Carlz wärja	1	
	5 Dusin knappar till H. Carlz kafft. à 14 ö	2	6
	Låtit flicka Herrernas tröjjer byxor och LijffJackor och gifwet ther före	1	16
	Kiöpt fisk		18
19	Leffwererat åth H. Daniel 2 RixD: i Carol. och 3 st 12 öre		
	st. att gifwa FächteMästaren	10	20
	Postpenningar till Gripzholm		6
	Fisk		8
20	7 1/2 färsk Kiött	1	4
	betalt Miölk för heela weckan		24
21	Pungpenningar		3
	Färsk Strömmingh		16
	Qwaster		2
22	Russin		4

		Koppmt	
		Dr	ö ^r
23	1 Lass Sand		8
	Granrijss		5
24	Färsk fisk		8
25	Ruder		18
	till H ^r Bengtz Skoor		24
26	Postpenningar till Gripzholm		6
	Noch Postpenningar till Löffstaholm		3
27	$\frac{1}{2}$ fl färskt kiött	1	24
	Färsk fisk		6
Summa lat:		148	23
	$\frac{1}{2}$ fl oxekiött	1	20
	Färsk fisk		6
	Miölk för denne weckan		24
30	Färsk fisk		12
	Noch Låtit flicka H ^r Bengtz gamla Skoor		28
	För Poikens Skoor	1	
	Noch H ^r Carlz Skoor		12
In Maijo			
	Fisk		6
1	Pungpenningar		3
2	färsk fisk		30
	brennewijn		8
3	Postpenningar till Gripzholm		6
	Postpenningar till Stockholm		3
	till bröd		2
	Tull för Ostroor		8
	Glassmästaren för 6 st. ruter		18
4	Gifwet poiken till Resepenningar åth Löffstaholm	1	4
	Färsk fisk		18
	$\frac{1}{4}$ deel af een kalff		24
	för H. Danielz Skoor		12
5	Pungpenningar		3
6	1 dusin Knappar å 14 ör		14
	1 däck Silke		8
	Krabbor		15

		Koppmt	
		Dr	ö ^r
	Miölk för denne weckan		24
	Semla russin Senap		4
	fisk		20
	åth herrerna att See vppå Anatomien ³¹	1	16
	Summa lat:	163	19
	Postpenningar		6
11	Färskt kiött	1	
	Noch för floretten lagades		2
12	för H ^r Bengtz Skoor		28
	Noch för H ^r Carlz		20
13	för frachten för Ålerna		12
14	för H ^r Danielz Skoor	1	
	1 kanna Miölk till bakningh		8
	Färsk fisk	1	
15	1 f färskt kiött	3	8
	Leffwererat H ^r Daniel een Ducat att gifwa fächtemästaren	10	16
16	Miölk 6 kannor	1	16
	Wed ändan på Termijnen gifwet in alles dee fattige	1	20
	Leffwererat Wällborne Herrerna till Resepenningar åth Stockholm tå iag siuk här qwar bleff och Reste sedan till min Fädernes bygd och Stad. 2 Rixd. i Carol.	9	16
		195	17
	Pro Saldo	2	31
	Summa	198	16

NOTER

¹ MS, Uppsala universitetsbibliotek, U 1530 a.

² C. ANNERSTEDT, *Uppsala universitets historia*, 2: 2, Uppsala 1909, s. 392.

³ Jfr MS, Riksarkivet, Stegeborgssamlingen, Bihang: Daniel Bengtsson Uttermarcks brevväxling 1649–1654.

⁴ MS, Riksarkivet, Hedvig Eleonoras Livgedingsacta, Guvernör Daniel Bengtsson Uttermarck, Handlingar rörande guvernör Daniel Bengtsson Uttermarcks sterbhus m. m.

⁵ Jfr t. ex. MS, Kungl. Biblioteket, Autografsamlingen: Brev 21/12 1657 från Christer Bonde till Daniel Bengtsson Uttermarck.

⁶ MS, Krigsarkivet, Biographicasamlingen: Daniel Bengtsson Uttermarck.

⁷ MSS, Uppsala Landsarkiv, Uppsala läns jordeböcker, Ser. B.

⁸ S. HEDAR, *Enskilda arkiv under karolinska enväldet, Studier i svensk arkiv-historia och råfstepolitik*, Sthlm 1935, s. 291, 300 ff., 342.

⁹ MSS, Riksarkivet, Livgedingsacta, Uttermarck, Brev från enskilda samt Gårdshandlingar.

¹⁰ MSS, Riksarkivet, Svea hovrätts arkiv, Liber causarum, Vol. 111: 3 nr 21 samt Vol. 133: 3 nr 6, jfr även MS, Riksarkivet, Reduktionskollegiets skrivelser till Kungl. Maj:t, Bunt 15, skrivelse 8/9 1690.

¹¹ MSS, Uppsala Landsarkiv, Skepptuna L I: 1, 1593–1659, och L I: 2, 1641–1656.

¹² MSS, Uppsala Landsarkiv, Skepptuna N I, 1690–1732, resp. L III: 1, 1716–1755. Svärsonen identisk med överstelöjtnant Mauritz Vilhelm Nisbeth (död 1767); om denne jfr W. G. STIERNSTEDT, *Lantjunkare, Släkt- och miljöskildringar omkring en uppländsk bygd*, Sthlm 1939, s. 87 f.

¹³ MS, Uppsala Landsarkiv, Eskilstuna C I, 1666–1689.

¹⁴ MS, Uppsala Landsarkiv, Eskilstuna L I: 1, 1640–1709, protokoll 23/2 1668.

¹⁵ B. WALDÉN, *Fors kyrka, Eskilstuna 1944* (Sörmländska kyrkor, 41), s. 30.

¹⁶ MS, Riksarkivet, Livgedingsacta, Uttermarck, Brev från enskilda, Vol. 30. Tingwalls brev äro daterade i Uppsala 31/1, 9/2 1672, 28/2, 7/3, 26/9 1673. I samma volym finnes också ett antal brev från de tre bröderna Uttermarck till fadern bevarade: från Bengt u. o. 8/9 1679, från Carl Stockholm 15/10 1679, från Daniel Uppsala 19/9, 17/10, 31/10, 14/11 1673, 15/5 1674, [Linköping] dec. 1677.

¹⁷ MS, Riksarkivet, Livgedingsacta, Uttermarck, Brev från enskilda, Vol. 11. Hofvenius' brev äro daterade Uppsala 7/12 1669, 5/12 1670, 31/1, 4/6 1672, 12/3, 18/5 1675.

¹⁸ MS, Uppsala universitetsbibliotek, Westin 284 fol., jfr även MS, Riksarkivet, Livgedingsacta, Uttermarck, Brev från enskilda.

¹⁹ MS, Riksarkivet, Livgedingsacta, Uttermarck, Diverse handlingar: Fascikel Petrus Thingwalls räkenskapssedlar för de unga herrarna Uttermarcks kök i Uppsala 1670–1674 (tidigare ha de tillhört Kanslikollegiets sump). Jfr även MS, Riksarkivet, Topographica, Vol. 445/446, fascikel om Lövharna etc., där det i en räkenskapshandling, uppslaget över Matz Ericksson J Walla på »Credit» för 15/3 1672 uppförts »Utj Upsala och Stockholm lef[werera]t» 1 får, 2 höns och 20 ägg och för 7/10 1674 uppförts »lef[werera]t i Upsala» 2 får, 2 höns och 20 ägg; till den senare notisen hör en bifogad verifikation: Hafuer Mats erikson i Walla infört till wort behof uti Ubsala ett fåår huilket honom här med qviteras. A ubsala den 7 octobe[r] A 1674. Daniel Uttermarck. I samma räkenskapshandling finns även ett uppslag över Hindrick J Håstadh; på »Credit» upptages där för 22/10 1676 »til h.^r i Upsala» 1 får.

²⁰ MS, Riksarkivet, Livgedingsacta, Uttermarck, Gårdshandlingar. MS, Riksarkivet, Topographica, Vol. 445/446 innehåller flera handlingar rörande egen-

domarna i Skepptuna; bl. a. finnas ett ej undertecknat arrendekontrakt mellan Uttermarck och Nils Hansson för sätesgården Lövhamra hösten 1685—hösten 1688, specialräkning med fogden Nils Hansson för Lövhamra från Michaelis 1683—Michaelis 1684 jämte verifikationer, inventarium för samma gård av 9/6 1686 med fragmentarisk bilaga. Åren 1686 och 1687 hade det varit svår missväxt, och Nils Hansson Esping anhöll vid ordinarie vintertinget i Seminghundra härad 28—29 febr. 1688 om avgiftslindring; vid laga tinget 17—18 okt. 1687 hade Erich Erichsson i Valla i Skepptuna begärt sådan lindring. Lövhamra syns vid denna tid ha varit rätt illa hållet. I en »Tjenstel: påminnelse till Samptl: Höghtarade Syskonen [Uttermarck] Öfwer dett iagh med Sterbhuus Bookhållaren wid Löfhambra angående sielfwa Gårdzens Bygnadh Observerat» av 7—8 nov. 1688 uppger deras svåger, överste Lorenz Gustaf Stöltenhielm [Stylenhielm], bl. a., att mangårdsbyggnaden, som var »af en stoor dehl Elackt timmer upsatt», företedde flera bristfälligheter. Den ena flygeln var gammal och hade på flera ställen satt sig, taket var odugligt och stenfoten under båda byggningarna borde rappas till våren och förbättras, likaså en del av spisarna, vartill kalk skulle finnas att tillgå i brygghuset. Stallet »neder wid bonde byn» vore föga bättre än taklöst, och de hus Nils Hansson bebodde i bondbyn kostade, som framginge av hans i nov. 1688 ingivna räkning reparation nog »och åhr ändå tillsäjandes intet giort som någon beständigheet har med sigh».

²¹ Jfr J. BÖTTIGER, »Unge herr Falkenbergarnes» uppsalavistelse 1657 (i: Samf. f. Nord. Mus. främjande. Medd. 1891/92, tr. 1894, s. 3 ff.).

²² Jfr S. LANDAHL, Skoglar Bergström och gallringen i Svea hovrätts arkiv (i: Donum Boëthianum, Sthlm 1950, s. 199 ff.).

²³ Watermarks in papers in Holland, England, France, etc., in the XVII and XVIII centuries and their interconnection, Amsterdam 1935.

²⁴ Närmare data om honom ej kända; MS, Uppsala Landsarkiv, Mariefred-Kärnbo C I, 1667—1723, uppger, att 2/7 1681 begrovs bokhållaren »Petter Bergz dotter Maria». MS, Riksarkivet, Topographica, Vol. 445/446 omtalar i ett utdrag ur häradsrättens protokoll 26/2 1682 bokhållaren Petter Berg.

²⁵ Kollektpenningar, jfr t. ex. MS, Uppsala Landsarkiv, Sigtuna L I: 1, 1675—1747, inventarium för 8/1 1678, där det bl. a. heter »Upräcknades punghpenningarna och föll på åhr 1678 43 daler & 16 öre».

²⁶ Tunnband, jfr Ordbog over det danske sprog, 13, Khvn 1922, Lug-baand, »yderste nederste baand om en tønede, kar olgn., som slutter om luggen».

²⁷ Avser en känd lärobok i retorik, GERHARD JOHAN VOSSIUS, *Elementa Rhetorica*, tryckt i flera upplagor, bl. a. Strängnäs 1652 och Uppsala 1667.

²⁸ De förnämsta av universitetets underbetjäning, jfr C. ANNERSTEDT, a. a., s. 53.

²⁹ MS, Krigsarkivet, Serien Rullor 1672, Vol. 4: Sverige, Kavalleri och dragoner, 2, innehåller en rulla över Kungl. Maj:ts Livregemente Upplands kavalleri och Översten högvälborne greve Otto Wilhelm Königmarcks kompani, som 19/2 1672 mönstrades i Uppsala av Krigsrådet välborne Jonas Palmgren till Ulvsta och Bärby; i denna omtalas ståthållare Uttermarcks ryttare Johann Simßon såsom bosatt i Gottröra socken. Efternamnet skrivs olika. MS, Riksarkivet, Livgedingsacta, Uttermarck, Diverse handlingar: Fascikel Petrus Thingwalls räknenskapsedlar osv., innehåller en liten order, egenhändigt skriven av ståthållaren och av denna lydelse:

Staffan Andersson lätter Ryttares Johan Simonssons hustru bekomma till Vnderhaldh vppå sin Mans löön Een span råg och Een span korn.

Stockholm d. 4 Martij A° 1674

Daniel Bengtsson Vttermarck mp.

Ett brev från ryttaren, daterat Stralsund 13/10 167(?) finns i Riksarkivet, Livgedingsacta, Uttermarck, Brev från enskilda.

³⁰ Jfr S. WILSKMAN, *Swea Rikes Ecclesiastique Werk*, 1, Örebro 1781, s. 558 f.

³¹ Uppgiften om en anatomi i Uppsala vid denna tid är märklig. Varken Annerstedt eller Programmata Upsaliensia innehålla några uppgifter om att en anatomi skulle ha ägt rum 1672; någon sådan nämns ej heller i Collegii Medici handlingar. — Benämningen anatomi innebar vid denna tid en offentlig dissektion, till vilken ej endast medicine studerande utan envar intresserad inbjöds; i många fall utvecklade sig en sådan anatomi till ett verkligt folknöje. En inträdesavgift upptogs, som kom den medicinska undervisningen till godo; vid en senare anatomi, anordnad av den originelle uppsalaprofessorn Lars Roberg (död 1742), kom inträdesavgiften på dennes tillskyndan att bilda grundplåten till inköp av det Oxenstiernska huset (nuv. Studentkårens lokaler vid Riddartorget) för att inrättas till det Akademiska sjukhuset i Uppsala; om anatomier jfr V. DJURBERG, När det var anatomisal på Södermalms stadshus i Stockholm 1685–1748, Sthlm 1927, passim, och om Robergs insatser jfr A. DINTLER, Lars Roberg och Collegium Medicum, Protokollen berätta (i: Svenska Läkaresällskapets handlingar, 74/75, 1952/1953, tr. 1954, s. 19 ff.).